

HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING O'SISH VA KAMAYISH ORALIQLARINI ANIQLASH

Xoliqov To'liqin Boltaevich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Qashqadaryo akademik litseyi
matematika fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada akademik litseylarda o'qiydigan o'quvchilarga hosila yordamida funktsiyani o'sish va kamayish oralig'ini aniqlash, matematik tasavvur, mantiqiy fikirlash haqida so'z yuritilgan

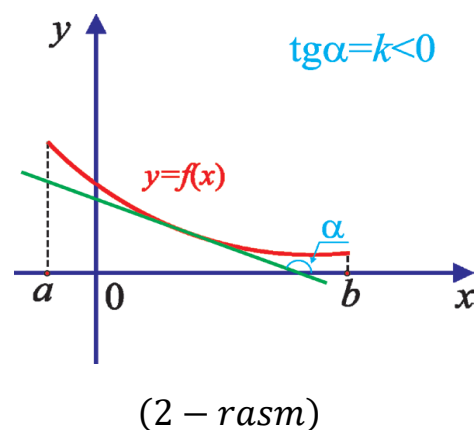
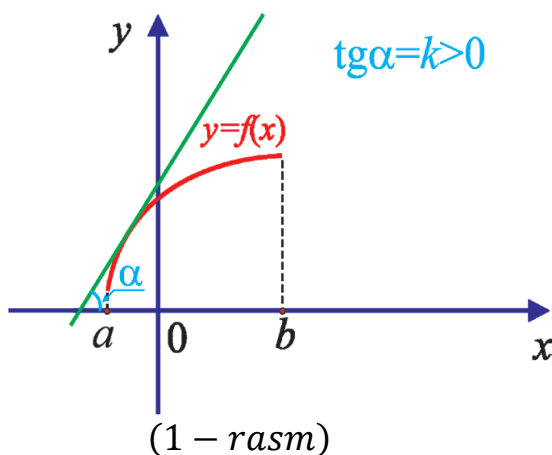
Kalit so'zlar: hosila, funktsiyaning o'sishi, funktsiyani kamayishi.

Hozirgi zamonda dunyoda raqamli texnologiyalar asosida o'quv mashg'ulotlarini ta'lim jarayonlariga qo'llashga va ularni rivojlantirishdaga doir ilimiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Hozirda yangicha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy munosabatlar ilm-fan va texnika yutuqlari asosida aniq fanlarni o'qitish jarayoni texnologiyalashtirilmoqda.

Siz o'quvchilar o'suvchi va kamayuvchi funktsiyalar bilan tanishsiz. Endi funktsiyaning o'sish va kamayish oralig'larini aniqlash uchun hosila tushunchasidan foydalanamiz.

1-teorema. $y = f(x)$ funktsiya $(a; b)$ oraliqda aniqlangan va hosilasi mavjud bo'lsin. Agar $x \in (a; b)$ uchun $f'(x) > 0$ bo'lsa, $y = f(x)$ funktsiya $(a; b)$ oraliqda o'suvchi funktsiya bo'ladi (1-rasm).

2-teorema. $y = f(x)$ funktsiya $(a; b)$ oraliqda aniqlangan va hosilasi mavjud bo'lsin. Agar $x \in (a; b)$ uchun $f'(x) < 0$ bo'lsa, $y = f(x)$ funktsiya $(a; b)$ oraliqda kamayuvchi funktsiya bo'ladi (2-rasm).

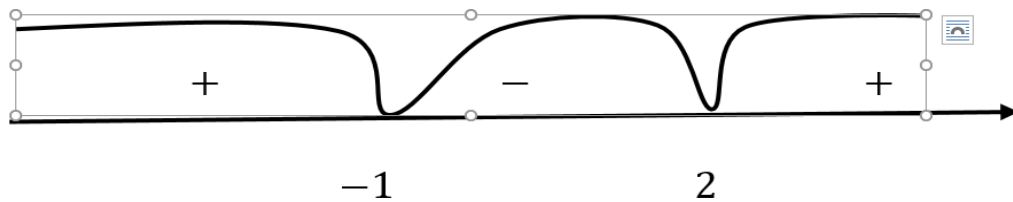

Yuqoridagi 1; 2 teorimalardan foydalangan holda funksiyalarni hosila yordamida o'sish va kamayish oraliqlarini tekshirib chiqamiz.

1-misol. Funksiyaning o'sish va kamayish oraliqlarini toping:

$$f(x) = 2x^3 - 3x^2 - 12x + 6.$$

Bu funksiya aniqlanish sohasiga etibor beradigan bo'lsak $(-\infty; +\infty)$ oraliqda aniqlangan. Funksiyaning o'sish va kamayish oralig'ini aniqlashda funksiyadan hosila olamiz va hosilasini noldan katta yoki noldan kichik ekanligini tekshiramiz $f'(x) = 2(x^3)' - 3(x^2)' - 12(x)' + (6)'$. Funksiyadan hosila olsak quydagi funksiyaga ega bo'lamiz $f'(x) = 6x^2 - 6x - 12$. Bu funksiyani ko'paytuvchilarga ajratadigan bo'lsak quydagi funksiyaga ega bo'lamiz $f'(x) = 6(x - 2)(x + 1)$ $f'(x) > 0$, $f'(x) < 0$ tengsizliklarni oraliqlar usuli bilan yechib funksiyaning oraliqlarda ishoralarini aniqlaymiz

$(-\infty; -1)$ va $(2; +\infty)$ oraliqlarda funksiyaning o'sishi hamda $(-1; 2)$ oraliqda funksiyaning kamayishini bilib olamiz.

Javob: $(-\infty; -1)$ va $(2; +\infty)$ oraliqlarida funksiya o'sadi; $(-1; 2)$ oraliqda esa funksiya kamayadi.

2-misol: Funksiyaning o'sish va kamayish oraliqlarini toping:

$$f(x) = x(x^2 - 6)$$

Bu funksiyaning o'sish va kamayish oralig'ini aniqlashda ko'paytmadan hosila olish formulasidan foydalanamiz yani

$$f'(x) = u'v + uv'$$

Formuladan foydalangan holda

$$f'(x) = x'(x^2 - 6) + x(x^2 - 6)'$$

Bundan quydagi natejaga ega bo'lamiz:

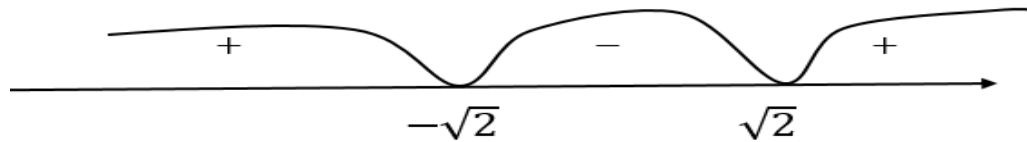
$$f'(x) = (x^2 - 6) + x(2x) = x^2 - 6 + 2x^2 = 3x^2 - 6.$$

Bunda ifodani ko'paytuvchilarga ajratadigan bo'lsak

$$f'(x) = 3(x^2 - 2) = 3(x - \sqrt{2})(x + \sqrt{2})$$

Quydagi natejaga ega bo'lamiz.

$f'(x) = 3(x - \sqrt{2})(x + \sqrt{2})$ $f'(x) > 0$, $f'(x) < 0$ tengsizliklarni oraliqlar usuli bilan yechib funksiyaning oraliqlarda ishoralarini aniqlaymiz.

$(-\infty; -\sqrt{2})$ va $(\sqrt{2}; +\infty)$ oraliqlarda funksiyaning o‘sishi hamda $(-\sqrt{2}; \sqrt{2})$ oraliqda funksiyaning kamayishini bilib olamiz.

Javob: $(-\infty; -\sqrt{2})$ va $(\sqrt{2}; +\infty)$ oraliqlarida funksiya o‘sadi; $(-\sqrt{2}; \sqrt{2})$ oraliqda esa funksiya kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Ш.А. Алимов и др. Алгебра и начала математического анализа, учебник для 10–11 класса. Учебник для базового и профильного образования, Москва, “Просвещение”, 2016.
2. А.Н. Колмогоров и др. Алгебра и начала анализа. Учебное пособие для 10–11 классов. Москва, “Просвещение”, 2018.
3. Алгебра. Учебное пособие для 9–10 классов. Под ред. Н.Я. Виленкина. Москва, “Просвещение”, 2004.
4. М.А. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismoilov. 10-sinf uchun “Algebra va analiz asoslari”dan testlar, G‘.G‘ulom NMIU, Toshkent, 2005.
5. Т.А. Azlarov, X. Mansurov. Matematik analiz asoslari. 3-nashr, “Universitet”, Toshkent, 2005.
6. М.А. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismoilov, A.Q.Amanov 11-sinf uchun “Algebra va analiz asoslari”dan sinif darsligi, Toshkent, 2018.